

CAPITALISTES I FABRICANTS. EL FINANÇAMENT DE LA INDUSTRIALITZACIÓ CATALANA (1815-1866)

CARLES SUDRIÀ

Universitat de Barcelona

INTRODUCCIÓ

El que voldria exposar en aquesta ocasió són unes primeres reflexions sobre un treball d'investigació col·lectiu d'ampli abast que estem duent a terme en el Departament d'Història econòmica de la Universitat de Barcelona. Un treball que fa gairebé sis anys que va començar i en el qual participo juntament amb Jordi Nadal, Pere Pascual i Àlex Sánchez —del propi Departament— i amb Xavier Tafunell i Lluís Castañeda de la Universitat Pompeu Fabra i de l'Institut Universitari Europeu, respectivament. També vull fer constar el paper molt destacat que hi ha tingut Francesc Valls que ha estat una cosa així com el director general d'informàtica i recursos.

Com se sol dir en aquests casos, però mai no haurà estat tan justificat, gairebé tota la feina i les bones idees que hi pugui haver en tot el que diré són patrimoni col·lectiu, i les interpretacions massa agosarades i les afirmacions insostenibles o simplement equivocades són de la meua collita.

El que ens vam plantejar com a objectiu inicial de la investigació era prou simple. El procés d'industrialització de Catalunya s'havia estudiat sempre des del punt de vista dels canvis en l'estructura productiva, però mai des de la perspectiva dels recursos econòmics necessaris per dur-la a terme. Gràcies especialment als estudis de Jordi Nadal i també a diversos treballs d'abast comarcal sabíem moltes coses sobre la transformació tecnològica i productiva de sectors com el tèxtil, la metal·lúrgia i l'energia, entre d'altres, i també disposàvem d'avaluacions sobre els canvis en l'estructura industrial, però no sabíem gairebé res sobre com s'havia finançat aquesta transformació. Quants diners s'havien invertit; quins sectors havien exigut més capitals; quina evolució havia tingut l'esforç inversor en els diferents períodes; d'on venien aquests capitals, quin paper havien tingut els bancs o altres intermediaris financers en el procés, etc.

Com podeu veure l'objectiu no era modest i aviat va quedar clar que si volíem obtenir resultats significatius caldria fer una feina molt feixuga d'escorcoll i buidatge de les diverses fonts disponibles. Essencialment el que hem fet en aquests sis anys ha estat construir una base de dades amb informacions sistemàtiques de caràcter registral. Hem revisat tots els protocols notariais de Catalunya dels anys que van de 1815 a 1866 i hem informatitzat totes les constitucions, transformacions i dissolucions de societats mercantils, fossin anònimes, col·lectives o comanditàries. Hem registrat els noms de les empreses, les finalitats, els capitals, les condicions particulars i els socis que hi participaven. Ara disposem d'un fitxer informàtic que conté 9.200 societats i més de 47.000 socis i que considerem pràcticament exhaustiu. Deixeu-me dir-vos que es tracta d'una

experiència pionera. Molt poques zones industrials europees disposen d'un estudi d'aquesta magnitud. Hem buidat també, encara que de manera menys exhaustiva, altra documentació registral: les lletres i els préstecs sobre mercaderies on intervenien els corredors de borsa; els deutoris i grans préstecs registrats pels notaris; els canvis sobre altres places financeres; les cotitzacions dels principals valors que s'intercanviaven a borsa, etc.

Tota aquesta informació estem començant a explotar-la. Les possibilitats que ofereix són molt diverses i estem encara en els primers passos. El que voldria exposar avui aquí és una visió de caràcter global en què intentaré caracteritzar les etapes bàsiques del procés d'industrialització en el període de referència i presentar algunes hipòtesis que ara per ara em semblen defensables sobre les vies de finançament que van fer possible una transformació radical de l'economia i de la mateixa societat catalanes.

LA PRIMERA FASE DE LA INDUSTRIALITZACIÓ CATALANA: UNA PROPOSTA DE PERIODITZACIÓ

Deixeu-me començar fent una valoració de conjunt del període que analitzem. Des del meu punt de vista es tracta d'un període fonamental de la transformació de la societat catalana. Un cop acabada la Guerra del Francès, Catalunya era encara una societat essencialment rural. És veritat que durant el segle XVIII s'havien consolidat alguns elements fonamentals de canvi: una producció agrària en creixement comercialitzada a l'entorn d'un producte d'exportació molt dinàmic: el vi; una xarxa comercial que convertia el Principat en principal proveïdor de teixits a la resta de la Península; un sistema de treball domiciliari per a la producció tèxtil; un sector manufacturer a Barcelona centrat en les indians i els teixits de lli; un sistema de comerç marítim que incloïa comerciants, armadors, financers i constructors de vaixells, etc.

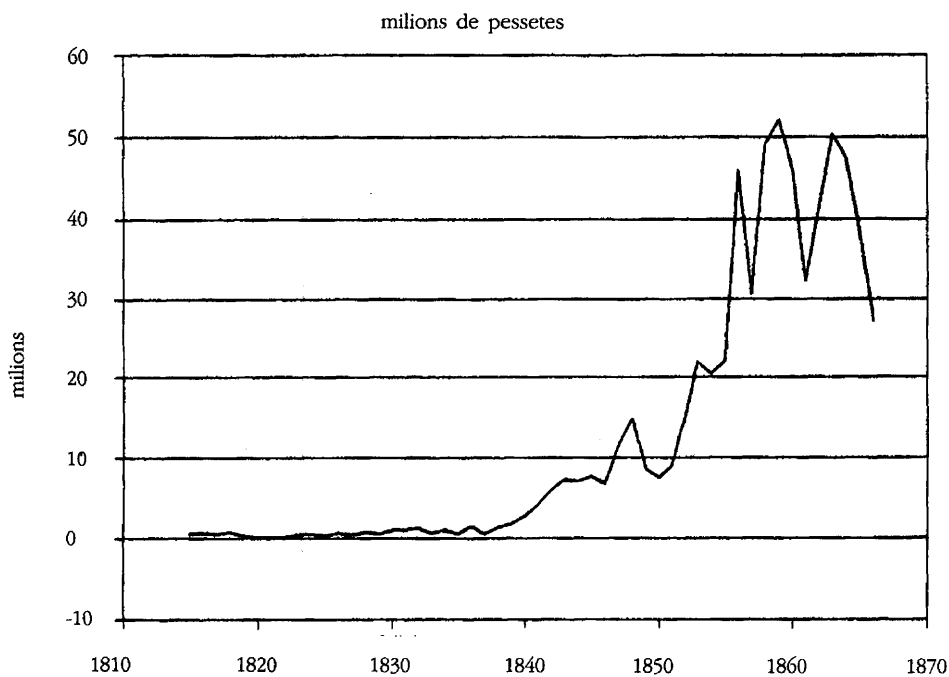
Però malgrat tot això, la manufactura era un sector relativament petit; no estava mecanitzada; ocupava una part encara molt reduïda de la població activa; el nivell d'urbanització era baix; etc. En definitiva, no era la indústria la que marcava el ritme econòmic i social del país, que es movia encara seguint les anades i vingudes de l'activitat agrària.

Cinquanta anys més tard les coses eren ben diferents. Catalunya s'havia convertit en un país industrial modern. Amb moltes mancances i limitacions, però definitivament abocat a fer de les activitats industrials l'eix del seu desenvolupament. La fàbrica moderna, moguda per la força del vapor, s'havia convertit en l'element central de la dinàmica econòmica i social. Definia les relacions de classe; era l'origen principal de l'ascens social dels grups dirigents; estimulava el desenvolupament d'altres sectors: des del ferrocarril a les finances; etc. La societat catalana s'havia convertit en una societat industrial.

El període em sembla especialment important, a més, perquè és el que marcarà diferències definitives amb la resta d'Espanya i, en general, amb les regions d'industrialització tardana. En altres períodes posteriors de creixement, la peculiaritat catalana serà menys acusada. Durant la Restauració, per exemple, el País Basc i, en menor mesura, altres regions espanyoles experimentaran també canvis importants; i el mateix es pot dir dels anys d'entreguerres i dels anys seixanta del nostre segle. Crec, en definitiva, que és en aquesta primera meitat del segle XIX que es marca la vocació industrial de Catalunya; que es defineix el que serà des de llavors un tret essencial de la societat catalana.

Aquest procés accelerat d'industrialització de cinquanta anys no va ser pas lineal. Anem a veure les diverses fases en què el podem dividir. El gràfic 1 mostra l'evolució de la inversió en societats entre 1815 i 1866. Inclou totes les societats constituïdes a Catalunya en aquest període. També hi són considerades les obligacions emeses per algunes societats anònimes. L'indicador no es pot identificar amb la inversió total. Hi manca la inversió pública, la que realitzaven empresaris individuals i, sobretot, hi manquen les inversions realitzades per les mateixes empreses amb els seus beneficis —l'autofinançament— que era segurament una de les principals vies d'ampliació de la capacitat productiva de les empreses. Malgrat aquestes limitacions, les xifres que conformen el gràfic em semblen molt indicatives del procés de finançament de la industrialització catalana.

GRÀFIC 1
INVERSIÓ TOTAL DE LES SOCIETATS

La simple observació del gràfic permet distingir tres etapes que responen a dinàmiques diferents. Significativament, els punts d'inflexió entre unes i altres tenen a veure amb canvis en el marc general d'actuació de la societat catalana. El primer període aniria de 1815 a 1837. Tot i la varietat de situacions que es van donar en aquest període —que després veurem— l'element fonamental va ser una notable atonia inversora. En cap any no es va superar els 1,5 milions i

la mitjana es va situar en 578.000 pessetes. Res a veure amb els 10 i 40 milions anuals de les etapes posteriors. Una segona fase la situaríem entre 1838 i 1855. Les inversions augmenten molt significativament. És el període més «industrial», en el qual les inversions en el sector tèxtil són les que marquen la pauta. En darrer lloc ens queda la dècada final —1856-1866—. Una etapa realment extraordinària. Una època de «mania» a l'estil britànic. Les inversions industrials s'estanquen, però es multipliquen les financeres i —molt especialment— les ferroviàries. En aquesta fase s'invertiran 462 milions, dels quals gairebé 150 aniran als ferrocarrils. Ni en l'època de la febre d'or ni quan retornin els capitals americans després de 1898 es veurà una onada inversora de tal magnitud.

Dibuixades les diverses etapes, cal que les repassem una per una i formulem algunes hipòtesis sobre els determinants de la inversió en cada una d'elles.

DEPRESSIÓ MONETÀRIA I COMERCIAL

La primera etapa —entre 1815 i 1837— ve caracteritzada per una inversió molt feble. De fet, hom pot parlar d'una autèntica depressió a partir de 1819. Les xifres de 1818 no es recuperaran fins al 1830, i els anys posteriors fins al 1837 seran de fortes fluctuacions sense una tendència clara a l'alça. Com és natural cal relacionar aquest fet amb la pèrdua de les colònies continentals americanes. Com sabeu, sobre els efectes de la crisi colonial hi ha hagut un considerable debat. Josep Fontana va proposar ja fa anys una interpretació en què afirmava que la pèrdua de les colònies va tenir un efecte negatiu molt intens sobre l'economia espanyola, en general, i la catalana, en particular. Fontana assenyalava la desaparició dels mercats colonials i la deflació originada per la interrupció del flux de plata com a factors negatius que van afectar a algunes de les activitats més «modernes» de l'economia catalana, com la producció tèxtil cotonera i el comerç marítim.

Hom va qüestionar l'argument de Fontana des de diverses perspectives. Pel que fa a la indústria cotonera, noves investigacions venien a indicar que la importància del mercat colonial era molt moderada. Des d'una perspectiva macroeconòmica, Leandro Prados afirmava que la reorientació comercial va ser molt ràpida i que en tot cas les vendes de béns i serveis a les colònies no representaven més d'un sis per cent de la renda nacional espanyola. Sense rebatre directament les crítiques, Fontana feia constar que fos quin fos el percentatge de les pèrdues, podien haver resultat estratègicament molt importants per a la modernització de l'economia espanyola.

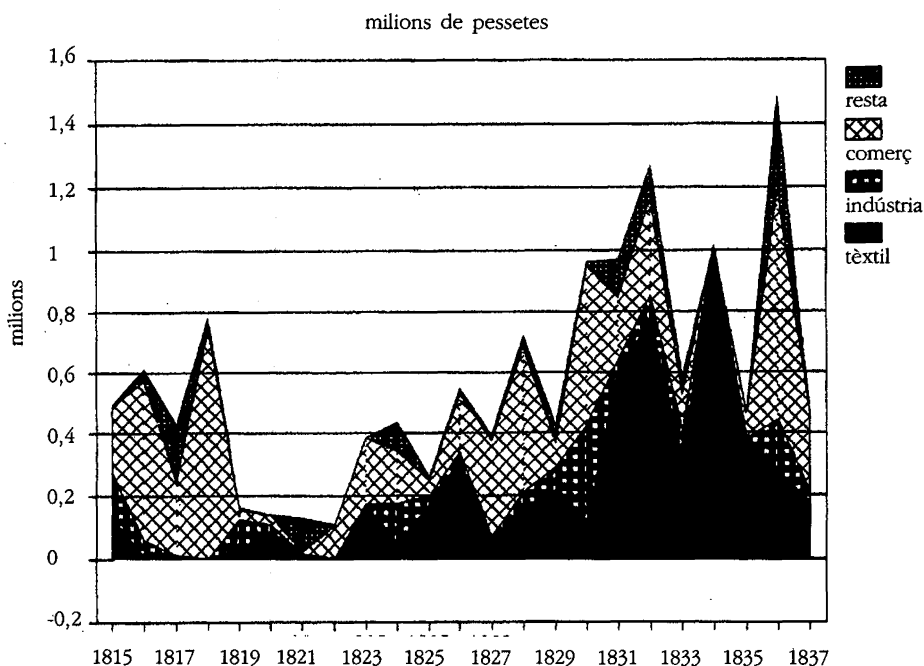
Alguns treballs recents vénen a reforçar la vella interpretació de Fontana. D'una banda, s'ha aclarit que si bé és veritat que s'exportaven a Amèrica relativament pocs teixits de cotó, per a les fàbriques d'indianes resultava clau l'exportació a ultramar de teixits de lli acabats a Barcelona malgrat ser procedents d'altres indrets d'Europa (articles de J. Nadal a *Recerques* i d'A. Sánchez a *Revista de Historia Industrial*).

D'una altra banda, Pere Pascual i jo mateix hem posat en qüestió la interpretació de Prados tot fent constar que en la seva anàlisi havia oblidat l'impacte de la deflació ocasionada per la interrupció de les arribades de plata. Cal tenir present que arribava molta més plata en transferències —o sigui, sense contrapartida— que com a contrapartida de les exportacions.

Aquestes transferències —públiques i privades— van desaparèixer gairebé del tot després de les primeres confrontacions independentistes. La caiguda dels preus espanyols va ser molt més intensa que la registrada a d'altres països europeus. Els efectes van ser un increment molt substancial del tipus d'interès real i la consegüent reculada de les inversions. Això venia a afegir-se a la manca de perspectives que la pèrdua dels mercats colonials comportava i a la incertesa de la situació política.

Aquesta manca d'inversions va tenir conseqüències a llarg termini. Mentre altres països continentals europeus, un cop acabades les guerres napoleòniques, s'esforçaven a incorporar ràpidament les innovacions tecnològiques pròpies de la primera revolució industrial, Espanya, en general, i Catalunya, en particular, patien l'impacte negatiu dels factors citats i retardaven decisivament la seva via cap a la industrialització.

GRÀFIC 2
INVERSIÓ TOTAL DE LES SOCIETATS

Després de 1830 aquest panorama va canviar una mica. El gràfic 2 ens indica que és en aquest moment que les inversions tèxtils agafen volada. Fins al 1837 es crearan algunes empreses molt característiques del sector, com la Bonaplata, Vilaregut, Rull i Cia (1831-32). També sabem, per Àlex Sánchez i Josep M. Benaül, que es produeixen canvis importants en el concepte mateix

de l'empresa industrial, almenys en el cotó i la llana. Podem començar a parlar d'autèntiques fàbriques modernes, tot i que el nivell de mecanització fos encara molt precari.

La meua impressió és que entre 1830 i 1837 l'empenta industrial va veure's decisivament entrebancada per la situació política. Recordem que a la dictadura sanguinària del comte d'Espanya va seguir, a la mort de Ferran VII, l'esclat de la revolta carlina que havia de durar fins al 1841, i que a Barcelona mentrestant, es produïen les successives «bullangues» en les quals es barrejaven la lluita contra les restes de l'absolutisme i l'enfrontament entre les ales radical i moderada del liberalisme. En aquest procés, la crema la nit del 5 al 6 d'agost de 1835 de la fàbrica Bonaplata (l'empresa més moderna de Catalunya) marca una fita essencial. Fins a l'establiment d'un nou règim repressiu i autoritari per part del capità general De Meer al final de 1837, no retornarà la confiança empresarial.

En definitiva, primer per l'efecte de la crisi colonial i després com a conseqüència de la inestabilitat política, el fet és que els vint-i-cinc anys que van de la fi de la Guerra del Francès fins al 1838 constitueixen una fase d'atonía inversora i de retard, almenys pel que fa a la creació de noves empreses. Això no obstant, cal destacar que es va produir una transformació substancial del sector industrial i de les xarxes comercials. Una transformació cap a la producció massiva i cap al mercat interior que estaria en la base de l'expansió posterior.

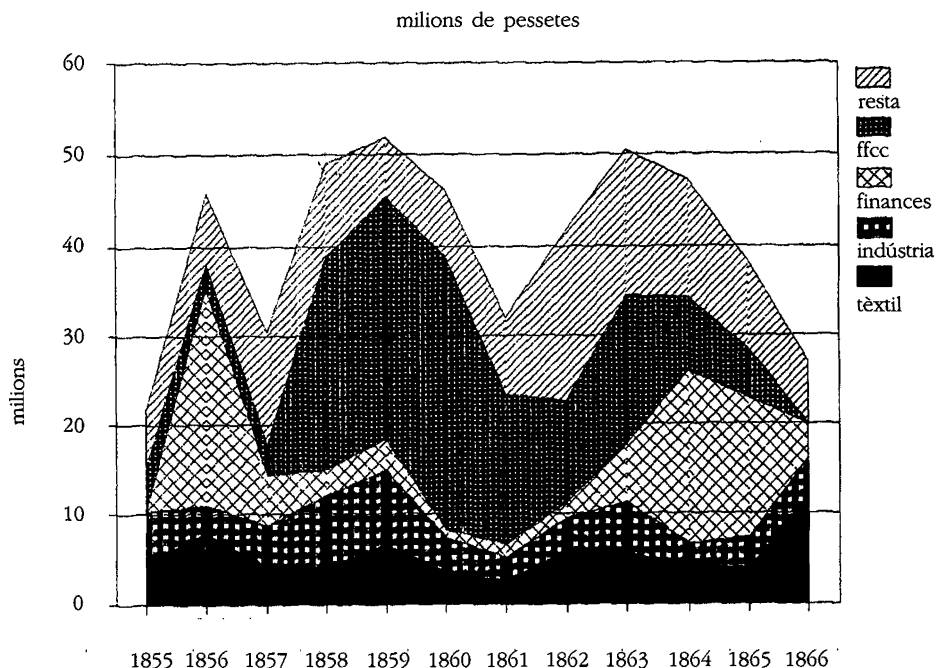
LA GRAN EXPANSIÓ INDUSTRIAL

La segona de les fases que hem definit: la que va del 1838 al 1855 es caracteritza, des del meu punt de vista, per un increment substancial del procés de capitalització i pel caràcter predominant de les inversions industrials. Si en període anterior la inversió total anual mitjana havia estat d'unes 580.000 pessetes, ara la mitjana se situa en 9,7 milions. La diferència és prou substancial. D'aquests capitals invertits el 55 per cent ho va ser en societats de caràcter industrial. Més que en les fases anterior i posterior. Dins de la indústria el sector tèxtil va ser el dominant amb més dels dos terços del capital invertit. A banda del tèxtil només la metal·lúrgia va tenir alguna importància.

El gràfic 3 permet fixar-nos en altres peculiaritats de l'etapa que comentem. Dues coses m'agradaria destacar. La primera és la progressiva diversificació de les inversions. De la quasi total hegemonia tèxtil del començament es va passant a una presència cada cop més important d'altres sectors industrials, mentre apareix una nova inversió fins llavors inexistent: el ferrocarril.

Es tracta d'una evolució «normal» en qualsevol procés d'industrialització. D'una primera etapa amb predomini de les empreses comercials, en la qual l'activitat manufacturera és encara subordinada, es passa a una altra en què el sector emergent —en aquest cas el tèxtil— és hegemònic i s'arriba després a un tercer estadi en què el mateix desenvolupament del sector peoner incentiva l'aparició d'altres activitats industrials complementàries (p. e., la reparació i fabricació de maquinària) i, finalment, de serveis financers i de transports. Potser el més característic del cas català és la rapidesa amb què es succeeixen les diverses etapes, conseqüència al seu torn del retard amb què s'estava desenvolupant el procés.

GRÀFIC 3
INVERSIÓ TOTAL DE LES SOCIETATS

El segon tret que mostra el gràfic és l'existència d'una profunda recessió conjuntural de diversos anys de durada centrada en el 1850. Sembla com si una decidida tendència al creixement s'hagués vist de sobte interrompuda. Aquesta vegada els factors polítics no sembla que hi tinguessin res a veure. En la meua opinió s'ha de relacionar aquest fenomen amb la política adoptada per una institució cridada a fer un paper fonamental en la història econòmica catalana del segle XIX: el Banc de Barcelona.

El desenvolupament industrial i comercial que s'anava produint necessitava l'articulació d'un sistema financer modern. Necessitava especialment una entitat capaç d'afrontar dos problemes financers bàsics: l'escassetat de moneda i la necessitat de crèdit comercial a curt termini. Aquests problemes podien ofegar el creixement econòmic.

Pel que fa a la moneda la qüestió era molt clara. S'estava produint un increment rapidíssim dels intercanvis comercials, tant a conseqüència del mateix desenvolupament industrial com pel fet que la producció agrària cada cop es comercialitzava en major mesura. Els intercanvis exigien moneda i l'única moneda disponible era la que tenia valor intrínsec, or o plata. Les quantitats d'or i plata només podien augmentar si venien de l'exterior, o sigui fent que la balança bàsica amb la resta del món tingués superàvit. Com que el que importàvem eren, especialment, primeres

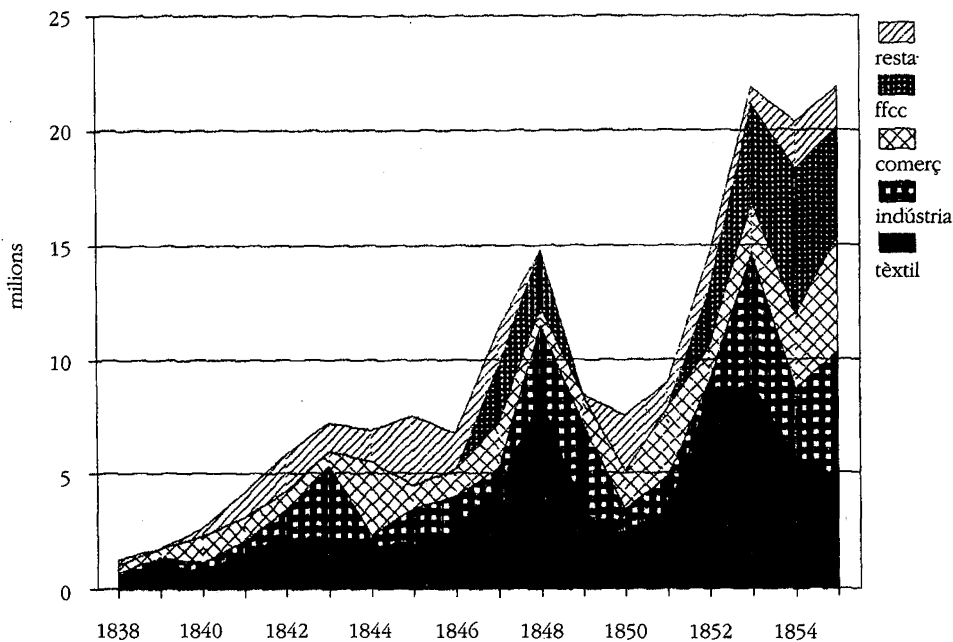
matèries industrials i maquinària, un superàvit comercial només es podia obtenir a costa de reduir el ritme d'industrialització i de tornar a una deflació intensa. La solució era substituir la moneda d'or i plata per la moneda-paper, això és els bitllets de banc i els dipòsits a la vista. Alhora, aquesta nova oferta de moneda podia fer-se servir per proporcionar a les empreses crèdit a curt termini. En el cas de la indústria tèxtil dominant a Catalunya el crèdit a curt termini era essencial perquè les fluctuacions de la demanda eren molt notables i sovint s'acumulaven estocs o hi havia dificultats per cobrar dels clients.

Amb la finalitat de realitzar aquesta funció es va crear el 1844 el Banc de Barcelona. Una primera proposta s'havia presentat el 1842, però el bombardeig de Barcelona per Espartero, primer, i la revolta de la «Jamància», després, van retardar la seva efectiva aplicació. Com és ben sabut, la iniciativa provenia d'un llavors jove banquer barceloní: Manuel Girona. El Banc de Barcelona fou el primer banc espanyol efectivament dedicat al finançament privat. El vell Banco de San Carlos, creat el 1782 i refet el 1829 amb el nom de Banco de San Fernando havia estat sempre dedicat al finançament de l'Estat espanyol.

GRÀFIC 4

INVERSIÓ TOTAL DE LES SOCIETATS

milions de pessetes

El banc va començar amb força, dedicat tant al descompte de lletres com al préstec sobre mercaderies. En els primers tres anys d'actuació va complir el seu objectiu de proporcionar mitjans de pagament i de proporcionar crèdit a curt termini a la plaça. Va arribar a tenir en circulació més de set milions de pessetes en bitllets i més de deu milions en préstecs. Aquesta política expansiva va trobar el seu punt i final amb la crisi de 1848. La revolució francesa i europea d'aquests anys va provocar un pànic que va obligar el banc a recórrer als seus accionistes en demanda d'un dividend passiu. Des d'aquell moment la seva actitud va canviar radicalment. Va començar una política extremament restrictiva que havia de mantenir fins a la mort de Manuel Girona el 1905.

És veritat que una nova llei bancària va restringir la capacitat d'emissió de bitllets a només el total del capital efectiu (abans era el doble del nominal), però és que el banc a partir d'aquell moment i fins al 1856 va mantenir en caixa gairebé el 75 per cent del que obtenia de bitllets i comptes corrents. En definitiva, va mantenir la plaça en una extrema penúria monetària i financera. Penseu que els bitllets emesos no van passar fins al 1856 dels dos milions de pessetes i que els préstecs tampoc havien recuperat en aquest any el nivell que havien tingut el 1847. Pensem que aquests són anys d'una gran ebullició econòmica en els quals segur que hi havia una forta demanda de diner i de crèdit. Crec que l'actitud del banc va mantenir «ofegada» aquesta expansió. Alguns indicis qualitius així ho indiquen. Queixes contínues dels industrials per la manca de crèdit i —una anècdota significativa— tenim informació que cap a 1855 els canvistes del cap d'aval de la Rambla (just davant del banc) donaven als seus clients uns vals que circulaven per la ciutat com a diner. La manca de moneda era tal que particulars sense garantia emetien paper moneda i la gent l'acceptava.

Aquesta política restrictiva explica, al meu entendre, la davallada en la constitució de noves societats que observàvem en les nostres xifres. Deixeu-me afegir que entre els objectius d'aquesta política no sembla haver estat l'increment dels beneficis del banc. Els tipus d'interès que cobrava no eren excessivament elevats. El resultat de les dificultats per obtenir crèdit va ser que només aquells que tenien firma reconeguda al banc en podien obtenir. Això vol dir que la major part dels industrials havien de recórrer a cases particulars de banca per obtenir crèdit a uns preus, sens dubte, molt superiors. La política del banc beneficiava així els banquers privats i cal recordar que el mateix Girona i altres directius del Banc de Barcelona van mantenir durant tot aquest període les seves cases de banca.

LA GRAN ESPECULACIÓ

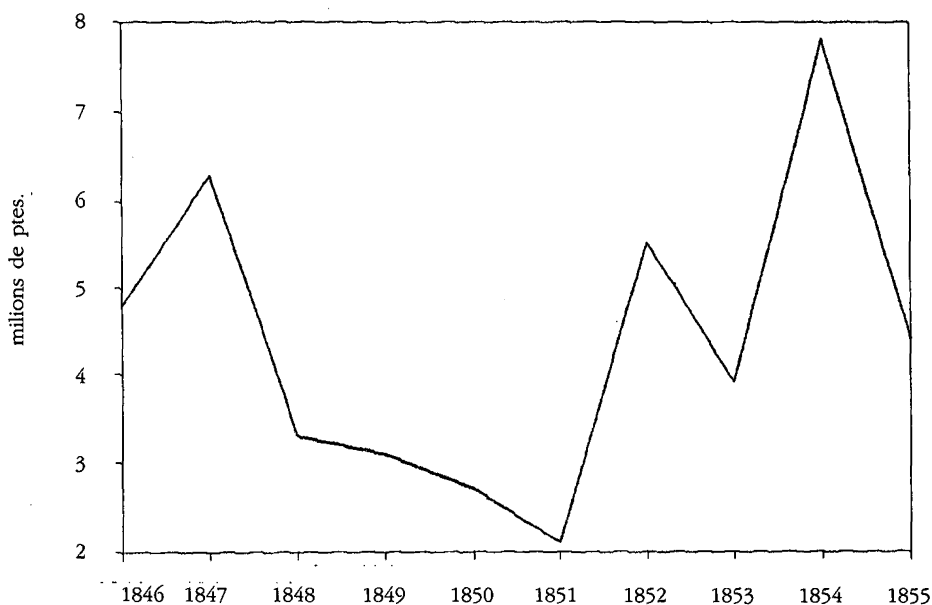
El darrer dels períodes a considerar és realment un període extraordinari. Es tracta d'una de les fases més dinàmiques del procés d'industrialització. Com veiem en el primer gràfic, l'activitat inversora es multiplica de cop. Si les mitjanes havien estat de 580.000 pessetes anuals entre 1815 i 1837 i de 9,7 milions entre 1838 i 1855, ara passarem a 42 milions.

Les finalitats d'aquest enorme moviment inversor el podem veure en el gràfic 5. El primer que destaca és que la inversió industrial es manté pràcticament estancada als nivells assolits en els darrers anys de la fase anterior. Així doncs, tot i que la base industrial del país continuarà

ampliant-se a bon ritme, la inversió industrial no serà en cap cas la protagonista d'aquest «boom» extraordinari. Els protagonistes màxims seran —com es pot veure— les finances i, molt especialment, els ferrocarrils. De fet, els ferrocarrils absorbiran més del 30 per cent de totes les inversions d'aquest període i les finances prop del 20 per cent, poc menys que tota l'activitat industrial.

La dinàmica de la inversió ferroviària —els seus èxits i les seves limitacions— ha estat estudiada a fons per Pere Pascual i no crec que valgui la pena parlar-ne ara en detall. Deixeu-me dir només que Catalunya va ser l'únic país del sud d'Europa que va intentar finançar per si sol la seva xarxa ferroviària —sense capitals foranis— i que ho va voler fer en un període curtíssim de temps, una dècada. Pere Pascual ha mostrat com aquest esforç va resultar excessiu. Les demandes de capital que exigia la construcció de les línies ultrapassaven l'estalvi corrent i l'estalvi acumulat, i generaven enormes tensions financeres amb el consegüent encariment del diner. Quan va quedar clar que la rendibilitat d'aquestes inversions aniria per llarg, la crisi es va fer inevitable.

GRÀFIC 5

BANC DE BARCELONA
CREACIÓ DE DINER. 1846-1855

El fet que aquest període d'eufòria acabés malament (com gairebé tots, d'altra banda) no ens ha de fer perdre de vista la seva magnitud i el que va significar. Anessin bé o malament com a negoci, el fet és que els trens es van fer i que finalment aquest esforç va tenir un resultat positiu. Recordem que el ferrocarril —com les carreteres o els ports— són inversions que generen fortes externalitats, això és que el benefici social que proporcionen és molt més elevat que el benefici que poden obtenir els seus propietaris privats.

Però, d'on van sortir aquests capitals? Aquesta és la gran pregunta que encara no estem en condicions de contestar però sobre la qual podem apuntar algunes hipòtesis. Des del meu punt de vista en aquest procés de capitalització s'hi barregen tres fenòmens que podem intentar distingir, tot i que serien indistingibles per a un observador contemporani. Aquests tres fenòmens van ser:

- a) la fi de les restriccions creditícies per part de les institucions de crèdit
- b) avenç decisiu en la substitució de la moneda metàl·lica per moneda-paper
- c) mobilització massiva de l'estalvi acumulat en els anys anteriors i que restava atresorat.

Els tres fenòmens estan estretament relacionats amb el canvi decisiu que va tenir lloc en l'estructura financera el 1856. Recordem que després de la revolta de Vicálvaro, el juliol de 1854, retornen al poder els progressistes amb Espartero al cap. Fruit d'aquest canvi polític és una profunda reforma de tot el sistema legal pel que fa als bancs i a les societats anònimes, i els ferrocarrils. Pel que aquí ens interessa ara, el que destaca és la possibilitat de constituir bancs de negocis —les societats de crèdit— i bancs comercials no emissors —les caixes de gir i banca—. Tot i que el monopoli d'emissió de bitllets a la vista continuava estant en mans del Banc de Barcelona, aviat va quedar clar que les noves entitats aprofitarien la demanda insatisfeta de diners per col·locar en el mercat qualsevol tipus de paper financer que fes la mateixa funció. N'hi haurà de tota mena: obligacions al portador, xecs registrats, ordres de pagament, etc. Tot plegat va permetre, en primer lloc, alleugerir la restricció creditícia imposada pel Banc de Barcelona. El tipus d'interès que havia de pagar l'industrial en descomptar la seva lletra o el seu pagaré va disminuir i va resultar més fàcil mobilitzar capitals cap a la inversió productiva.

El segon element va ser la possibilitat d'ampliar la substitució de l'or i la plata per paper moneda. La moneda metàl·lica que ara ja no feia falta per a la circulació interior es va poder fer servir per mantenir durant uns anys un fort dèficit de la balança comercial amb l'exterior. Així es va fer possible la importació massiva del material ferroviari sense fer patir les importacions de primeres matèries i maquinària industrial. Les exportacions corrents de vi —que havien estat la contrapartida de les importacions— haurien resultat insuficients per finançar aquest «boom» extraordinari d'importacions.

El tercer element que enuncitava més amunt em sembla del màxim interès. Malgrat la seva importància, els dos fenòmens que acabem de citar no explicarien la magnitud del procés de capitalització que estem observant. Des del meu punt de vista, un element addicional decisiu va ser la gran capacitat dels financers catalans per mobilitzar l'estalvi acumulat pels agricultors i petits menestrals catalans en les dècades anteriors. Recordem que després de la Guerra del Francès, les diverses revoltes reialistes i carlines havien afectat especialment els pagesos. Sovint havien

estat espoliats per uns o altres, però el que és segur és que pel compte que els hi tenia els estalvis que havien pogut fer els mantenien atresorats. El 1856, a més, ja feia anys que hi havia una pau relativa. Aquests estalvis van ser massivament invertits en títols de ferrocarrils o de les societats de crèdit i va ser aquesta inversió la que explica la desproporció entre el que es va invertir en aquests anys i l'estalvi que s'hi va poder realitzar.

Recordem que aquesta no va ser pas una època gaire feliç per a la indústria catalana i especialment per a la indústria cotonera. Les crisis de subsistències de l'Espanya interior en els anys 1856-1857 va debilitar enormement el mercat i, després, l'esclat de la guerra civil nord-americana, el 1861, va comportar gravíssims problemes per a l'abastament de cotó en floca. De poc podien servir els beneficis industrials per finançar l'expansió ferroviària.

Com dèiem més amunt, la fi d'aquesta història no és feliç. El maig de 1866 les principals societats de crèdit barcelonines i les dues caixes de gir i banca susprenien pagaments. La majoria ja no tornarien a obrir. El desastre posaria punt i final a un projecte de desenvolupament ambiciós i coherent dissenyat per la burgesia catalana des dels anys 1840 i que Pere Pascual ha explicat molt bé en diversos treballs. Seria una crisi econòmica seriosa i llarga, preludi d'una crisi política que esclataria amb la revolució del setembre de 1868. Des del meu punt de vista, però, aquest final brusc i negatiu n'ha enterbolit la visió de tot el que s'havia aconseguit en els anys anteriors.

A empentes i rodolons, però amb una força i una persistència molt notables, Catalunya s'havia convertit en aquests anys en un país industrial. La importància d'aquest fenomen no se'ns ha d'escapar. No era fàcil fer un procés d'industrialització d'aquesta magnitud al sud d'Europa. Mireu Itàlia, mireu els altres països del sud. Érem lluny del rovell de l'ou de la industrialització i no disposàvem d'una dotació de recursos mínimament satisfactòria. L'esforç enorme d'aquests anys marcarà per sempre el futur del país. L'hem de conèixer millor; saber més dels que el van fer possible; saber més també dels que hi van guanyar i dels que hi van perdre; dels empresaris i treballadors que en pocs anys van reconvertir dràsticament la seva activitat fent possible aquesta transformació global.